

Participatiesamenleving. Het woord van het jaar 2013. Met dank aan onze koning en onze premier. Ik ben blij dat er eindelijk een woord is dat een trend vangt die al zeker 10, 15 jaar aan het opkomen is. Dat maakt het een stuk makkelijker om over dit specifieke thema te communiceren met professionals die van nature en om redenen van het behoud van de eigen banen weerbarstig zijn.

Waar we eerder gebruik maakten van termen als 'sociale duurzaamheid', 'bijdrage-economie', 'doe-democratie' of 'burgerkracht', kunnen we deze benamingen nu scharen onder de nieuwe 'brand' participatiesamenleving. Alhoewel de term nieuw wellicht enigszins misplaatst is, gezien de grote aantallen initiatieven die de bevolking de laatste jaren al liet zien, maar die nu in tijden van crisis, opeens in een ander licht is komen te staan. Opeens is er de acceptatie en waardering vanuit de gevestigde orde, overheden en andere professionals.

Bloeiende burgers

Als partner van adviesbureau Beyond Now werk ik al vele jaren aan conceptontwikkelingen en visiestudies in wonen, die geworteld zijn in de maatschappij en waar we woonconsumenten en woonproducenten faciliteren in hun wensen. Daarbij hoort een continu schakelen: wat kun je als bewoner of woningzoekende zelf en wanneer heb je professionele ondersteuning of assistentie nodig? De valkuil voor professionals is het idee dat de professionals het altijd beter weten omdat zij in het vak opgegroeid zijn en de ervaring hebben. De realiteit is echter dat je als professional vooral de goede vragen moet kunnen stellen, goed moet kunnen luisteren en de samenhang der dingen tot meerwaarde moet kunnen brengen. De participatiesamenleving maakt de professional dus niet overbodig, maar geeft hem een andere rol: de 'burger' tot bloei brengen.

Daar ligt nog wel een uitdaging. Vanuit de goedbedoelde paternalistische houding van de overheid is ons land opgebouwd rondom zekerheid: sociaal, financieel, verkeer, cultureel, gezondheid en dergelijke. Dat is in zijn basis een grote kwaliteit, maar soms is dat zekerheidsdenken ook wel te ervaren als een trajectcontrole van wieg tot graf. Terwijl de veilige basis juist de ruimte had moeten bieden om te ondernemen en avonturen op te zoeken, was dat toch niet wat er gebeurde. Omdat de prikkel daartoe te zwak was. Daardoor ontstond toch een zekere apathie bij de burger. Het was ook wel lekker in onze eigen comfortzones. Maar nu, op de golven van de crisis worden we uitgedaagd nieuwe kansen te zien, en het participeren, samenwerken en delen zijn daarvan de eerste uitingen. Tegelijk geldt natuurlijk ook dat het beleid rond de participatiesamenleving vast niet voor iedereen goed zal uitpakken. Er zijn altijd mensen die niet mee zullen, willen of kunnen doen. Maar dat was in de welvaartstaat ook al niet zo, daarbij viel de helft buiten de boot. Ik denk dat de participatiesamenleving een bredere 'dekking' geeft.

Participatiesamenleving en bezuinigingen

Het is jammer dat de participatiesamenleving pas nu de aandacht krijgt, in een tijd van bezuinigingen en crisismangement. Daarmee kun je als criticaster makkelijk

scoren: de participatiesamenleving is gewoon een vorm van bezuinigen. En waarschijnlijk hebben de critici nog gelijk ook. Dat neemt echter niet weg dat we de kans op een gelukkigere en verantwoordelijkere maatschappij door participatie nu wel voor het grijpen hebben. We zijn er echter nog niet. Niet in het verdelen van bevoegdheden, noch in de uitkristallisering van de financiële componenten.

Het lijkt me heel simpel. Als blijkt dat de participatiesamenleving efficiënter is, moet dit leiden tot een ander belastingregime. Minder belastingen wellicht, of, een gevarieerde opzet waar je als wijk kiest om iets zelf te doen of het uit te besteden. De eerste variant gaat dan natuurlijk gepaard met lagere belastingen. In een verdergaande variant zou je ervoor kunnen kiezen om actieve mensen juist te belonen met betalingen van anderen.

Hardware, software, orgware

In deze nieuwe participerende samenleving gaat het om het vormen van nieuwe verbindingen, nieuwe coalities; om burgers te faciliteren en woon- en werkmilieus sterker te maken. Een invalshoek die mij daarbij aanspreekt is om uit te gaan van een combinatie van 'hardware' (euro's, vierkante meters, functies e.d.), 'software' (identiteit, verhaal, context e.d.) en 'orgware' (regie, zeggenschap, de organisatorische arrangementen e.d.). Waar we als land de laatste decennia bedreven geraakt zijn in het goed plaatsen van hardware en software, geeft de orgware ons nog steeds een onrustig gevoel omdat deze elementen behoorlijk ongrijpbaar zijn en vaak ook niet meetbaar. En juist in het plaatsen van orgware aspecten naast hardware en software ligt de noodzaak.

Op zoek dus naar een handvat om uit de voeten te kunnen met orgware. In mijn optiek is een belangrijk element hierbij de korrelgrootte, en de variatie in die korrel. Waar we vaak, onbewust wellicht, uitgaan van participatie op buurt- en wijkniveau, spreekt dat soort betrokkenheid lang niet iedereen aan. Zeker niet als je een leefstijl aanhangt die helemaal niets met een buurt heeft, maar meer met stedelijke dynamiek of landelijke rust of met een wereld die vooral online bestaat. Inzicht in de variatie in korrelgrootte geeft inzicht in de manier waarop, hoe en op welk vlak mensen zich senang en betrokken voelen en waar ze hun burgerkracht het liefst inzetten.

Gettovorming?

Recent onderzoek van TNS Nipo (2013) onder 990 burgers concludeerde twee belangwekkende aspecten. Allereerst, zo stelt het onderzoek, dreigt in arme wijken gettovorming te ontstaan als gevolg van de participatiesamenleving. En daarnaast is 20% van de bevolking niet bereid zich voor de samenleving in te zetten. De helft hiervan bestaat uit 'welgestelde passieven' - vaak relatief jonge mensen met goedbetaalde banen. De andere helft uit 'armere passieven' - mensen met weinig geld die vaak in flats wonen waar ze hun burens nauwelijks kennen.

Om met het positieve uit voorgaand onderzoek te beginnen: bij 80% van de

bevolking zal de omschakeling naar de participatiesamenleving die het kabinet-Rutte voorstaat waarschijnlijk weinig problemen geven. Dat is een mooi aandeel, ook in vergelijking met het aandeel van onze bevolking dat zich momenteel inzet als vrijwilliger in de samenleving. Volgens recente cijfers van het Sociaal Cultureel Planbureau ligt dat aandeel rond de 32%; ruim lager dan de 80% die blijkbaar iets kan en wil bijdragen. Er is dus nog een hoop te winnen als we met elkaar een andere houding kunnen laten zien.

De bereidheid in een buurt om een steentje bij te dragen lijkt afhankelijk van de bevolkingssamenstelling van een buurt en de leefstijlen in die buurten. Sowieso komt betrokkenheid in buurten pas van de grond, wanneer mensen iets gemeenschappelijks met elkaar hebben, niet wanneer dat gestuurd wordt van bovenaf. Een katalysator op weg naar die betrokkenheid is daarbij welkom, alhoewel die katalysator (lees: professional) dan de nodige afstand moet houden. Faciliteren: ja. Bepalen: nee. En dat lijkt lastig te rijmen met gevleugelde zinnen als 'wie betaalt, die bepaalt'. Interessant wordt het pas wanneer we beseffen dat, zeker als die katalysator een overheid of institutie is, de gelden die worden ingezet onze eigen euro's zijn. Maar daarover straks meer. Eerst nog even terug naar de wijken en buurten.

Corporaties zouden in buurten met veel sociaal bezit dat extra zetje in de rug kunnen geven, zoals ze dat in het verleden ook al wel deden. Ook een gemeente kan af en toe zo'n stimulerende rol spelen, bijvoorbeeld door goed te communiceren en onverwachte verbindingen te leggen vanuit het overzicht dat ze kunnen hebben van acties en initiatieven. Maar, de echte katalysator zijn de burgers zelf, die met elkaar en al dan niet met (lokale) ondernemers, iets moois voor ogen hebben. Eén en ander kan ook steeds makkelijker zonder daarvoor gelden van instituties of subsidies voor te gebruiken. Niettemin is het prettig als professionals en niet-professionals echt samenwerken, vanuit een min of meer gelijkwaardige setting. Hoe dat te creëren is niet eenvoudig als je niet op z'n minst open communiceert.

Openluchtwembad met badjuffrouw

Een mooi voorbeeld van zo'n samenwerking was begin jaren zeventig de oprichting van de 'Groenstichting' in de buurt Park Rozendaal in Leusden. Ook wel bekend onder de naam 'Eurowoningen', staan er in die buurt een kleine 500 koophuizen, hobbykamerwoningen in een modale prijsstelling. Niet het meest gewilde woningtype qua indeling en uitstraling - mede door het gevelbeeld van gewassen grindtegels. Toch is de buurt een succes. De Groenstichting is de rechtspersoon van en voor bewoners met taken in beheer, activiteiten en communicatie. In het leven geroepen met een gemeentelijke aanvangssubsidie (een bedrag ineens van de gelden die de gemeente Leusden per hoofd van de bevolking voor groenaanleg zou besteden), een bijdrage van de ontwikkelaar Eurowoningen en een eigen inleg van de bewoners zelf, zijn de bewoners aan de slag gegaan. Vanuit een eigen verantwoordelijkheidsbesef, inzicht in gezamenlijke wensen en een flinke dosis energie is een woonomgeving gerealiseerd met twaalf door de bewoners ingerichte en beheerde pleinen, een ravoteiland met grote bomen, een basketbalveld, een

tennisbaan, en compleet met badjuffrouw, een openluchtwembad.

De Groenstichting in Park Rozendaal functioneert anno 2013 nog steeds, en nog steeds met een bestuur van bewoners. Mooi is dat die verbondenheid blijft, ook al zijn er vast tijden geweest waarin het moeilijker was om enthousiaste bestuurders te vinden. Ook in zo'n organisatie is inspiratie nodig. In 2009 organiseerde de Groenstichting een Klimaatstraatdag vanuit de ambitie van enkele bewoners om de woningen wat energiezuiniger te maken. En juist vanuit de verbinding op buurtniveau komt zo'n actie van de grond. Gezamenlijke en dus vriendelijkere inkooprijzen van benodigde materialen maakt het dan nog net wat leuker. De acties van de Groenstichting passen overigens in een bredere trend van 'cutting out the middleman'; de trend dat we steeds minder gebruik zullen maken van tussenhandel. Internet en buurtinitiatieven gaan nu eens hand in hand en professionals die niet iets extra's kunnen bieden krijgen het zwaar.

Ken je burens, of juist niet

Op basis van de eerder genoemde TNS Nipo studie kan de vraag gesteld worden of het wel zo erg is dat 20% van de bevolking (de welgestelde en arme passieven) vooralsnog niet meedoet. De minder welgestelde groep is natuurlijk kwetsbaarder dan de jongere en rijkere mensen. Die laatste groep, zo laat de geschiedenis ook zien, zal op latere leeftijd wel met burgerkracht investeren in hun buurten. Dan opeens zijn deze mensen te vinden in het vrijwilligersleven, in verenigingsbesturen en serviceclubs. Het kennen van burens is ook geen verplichting en zeker niet als de leefbaarheid er niet onder lijdt. Het zou overigens wel een aardig buurtexperiment zijn: het leren kennen van je burens en delen van de verantwoordelijkheid voor het wel en wee in de buurt op een ander niveau dan de (gemeentelijke) overheid. Bijvoorbeeld in een bestaande buurt. En natuurlijk alleen als een dergelijk experiment past bij de leefstijlen in de buurt die het dan ook zelf zouden moeten aandragen.

TNS Nipo constateert ook dat de arme wijken, waar de bewoners weinig onderling contact hebben, de dupe dreigen te worden van de nieuwe maatschappelijke context. Een interessante constatering, maar natuurlijk niets nieuws. Al sinds mensenheugenis komen de arme wijken er altijd bekaaid van af, participatiesamenleving of niet. Vooropgesteld dat we in ons land geen arme buurten of wijken willen hebben, kunnen we wel het onderlinge contact tussen mensen in die wijken verbeteren, als de bewoners dat zelf ook zien zitten tenminste. Dus niet blind varen op statistieken die stevast aangeven dat er of meer rijke of meer arme mensen in een wijk zouden moeten wonen. Gewoon: geen problemen willen constateren waar ze er niet zijn, zoals in bijvoorbeeld een niet-evenredige bevolkingsverdeling naar inkomen. Laten we daarentegen meer kansen zien en verbindingen zoeken tussen mensen met leefstijlen die bij elkaar passen en elkaar stimuleren tot meer ondernemingszin. Vrijwillig of direct betaald in euro's.

Je thuis voelen geeft kracht

In algemene zin ben ik ervan overtuigd dat wanneer mensen zich thuis voelen in hun omgeving, ze sneller dingen doen voor hun straat, hun buurt en de samenleving. Dat blijkt ook uit buitenlands onderzoek van onder meer Krause (2001) en Jerrome (1993). Dat thuis voelen is sterk afhankelijk van de leefstijlen van burgers. Aanhaken bij wat verschillende leefstijlen aanspreekt is een eerste vereiste – in communicatie, verleiding, activiteiten, beheer, verantwoordelijkheid – om een verandering op gang te brengen. Eén en ander gaat pas op als ook de professionals durven loslaten.

Exemplarisch voor die vanzelfsprekende houding van veel professionals is ook de Amsterdamse projectmanager die in de recente uitzending van Tegenlicht over zelfbouw aan het woord kwam. Letterlijk en met een flinke glimlach zegt ze dat de zelfbouwers heel enthousiast waren over hun eigen huis omdat het hun eigen huis is. En, “wat heel verrassend was, is dat ze heel veel kennis en ervaring hadden. Waar ik gewend was dat de gemeente de kennis en ervaring had, werd ik dus echt verrast dat zij heel veel wisten. [...] Nou, dus moesten we wel even alle zeilen bijzetten – wel gelukt hoor – om hun vragen te beantwoorden”. Fijn vind ik het dat het besef is doorgedrongen, opvallend is dat het zo lang heeft geduurd. Laten we hopen dat deze houding nu wel stand houdt en niet als de crisis weer eens voorbij is, bij het vuilnis wordt gezet.

Waarom, hoe, wat

Het is interessant om de participatiesamenleving en een ken-uw-buren-experiment zoals hierboven omschreven eens te spiegelen aan het Golden Circle-denkmodel van Simon Sinek. Dit procesmodel, dat met name is ontwikkeld om inzicht te krijgen in het succes van merken en bedrijven, stelt drie wezenlijke vragen ‘Waarom? Hoe? Wat?’, en verbeeldt dit in drie cirkels. De binnenste cirkel is de waarom-vraag. Het bijzondere is dat voor veel bedrijven die waarom-vraag lastig te beantwoorden is, terwijl dat voor de participatiesamenleving makkelijker is. Waarom? Omdat het plezierig is om middenin een samenleving te staan, om betekenisvol te kunnen leven, om iets na te laten, van ons zijn, door bij te dragen aan een gelukkige omgeving. De participatiesamenleving maakt dat nou juist mogelijk. Fijn!

Nog even terug naar experimenten gericht op het delen van buurtverantwoordelijkheden of anderszins. De insteek daarvan zou dan in de lijn van de Golden Circle niet zozeer moeten ingaan op de wat-vraag maar veel meer op de waarom- en hoe-vragen. Daar ligt denk ik ook de uitdaging voor de komende tijd. Niet zozeer het bedenken dat je samen met je buurtbewoners een serie zonnepanelen wilt aanschaffen, maar veel meer het organiseren daarvan vanuit betekenis en gewenste interactie.

Een munt op wijkniveau

Wanneer je als professional ruimte laat aan de bewoners, kun je op onverwachte acties en initiatieven stuiten. Zo is al enkele jaren geleden in het kleine Britse stadje Totnes een eigen munteenheid geïntroduceerd - de Totnes Pound - naast de Britse Pond. Het doel van deze munt was onder meer om bij te dragen aan de veerkracht van de lokale economie door het geld binnen Totnes te houden, en de lokale handel

te stimuleren. De achterliggende gedachte is dat, wanneer je productie en consumptie dichterbij elkaar brengt, je je meer bewust bent van deze economische kringloop en daardoor ook meer betrokken bent.

Loslaten is moeilijk

Ruimte laten en overheden. Het blijft een moeilijke combinatie. Ondanks het feit dat, in de woorden van Rutte, de overheid vaak achter de feiten aanloopt. Uiteindelijk gaat het bij het loslaten om het afstaan van een stukje macht. En waarom zou je dat eigenlijk willen als betaalde professional? Zo werk je als Almere aan een prachtige wijk, het Homeruskwartier, en geef je door zelfbouw als thema te kiezen de burger veel vrijheid, maar bepaal je ook dat er wel kleine kavels tussen moeten, omdat anders het Homeruskwartier een wijk wordt met alleen maar rijke mensen. Want dat willen we toch blijkbaar weer niet.

Het liefst bemoeien we ons met echt alles, zodat we initiatieven nog voor ze kunnen ontspruiten weer terug kunnen duwen naar nul. De dood in de pot. Zelf heb ik enkele jaren geleden het initiatief mogen nemen om de (on)mogelijkheden van het project 'Seniorenstad' te bestuderen. Nog voor ik überhaupt de kans kreeg om de achterliggende gedachten te delen, had menig professional zijn afwijzende mening al gevormd, een mening die sterk afweek van die van de doelgroep. Die doelgroep gaf juist in groten getale (meer dan 40%) aan graag in zo'n wijk te willen wonen en ook nu, in een doorstart van het project dat gedurende de crisis in de ijskast lag, is er veel enthousiasme. Extra interessant is het dan als we zien dat slechts 4% van de respons in een recente enquête zegt zich niet te willen inzetten voor de wijk. Zo goed als alle in het concept geïnteresseerden participeren graag in de maatschappij.

In plaats van te willen sturen zouden we ons als professional ook als pleitbezorger voor nieuwe bewoners of als lobbyist naar overheden en ondernemers nuttig kunnen maken met als doel de burger te activeren. Zo zouden we ons kunnen inzetten om mensen ambassadeur van hun eigen wijken te laten zijn, in het verlengde van wat gemeenten als Den Haag en Lelystad al doen met de buurtvaders. De leefbaarheid vaart er wel bij, en in het kielzog daarvan de inzet van anderen dan die buurtvaders alleen. Deze ambassadeurs zouden ook voor hun activiteiten gewaardeerd kunnen worden. Dat hoeft geen financiële waardering te zijn. Aspecten als trots, respect en status kunnen ook een zekere rol spelen. Hospitality lijkt me in een dergelijk veranderingsproces ook een kernwoord. Jezelf minder belangrijk maken dan de burger en met al je empathie dingen mogelijk maken, zelfs al zou dat niet jouw eerste keuze zijn.

Iedereen doet waar hij of zij het beste in is

Ik concludeer dat met de participatiesamenleving ieders individuele kennis en capaciteiten beter benut kunnen worden en dus dat iedereen gelukkiger is vanuit het kunnen hebben van betekenis in het leven. Uiteindelijk levert dit een samenleving op die beter aansluit bij de wensen van burgers en ondernemers en één waarin we beter toegerust zijn op de veranderingen die blijven komen. En waarbij er mogelijk ook nog eens minder geld wordt verspild.

Overheid en professionals zijn hierin niet overbodig, maar kunnen faciliteren met onder meer flexibele wet- en regelgeving. Zij kunnen voor de verbindingen zorgen, de juiste vragen stellen en vanuit de creatieve blik samen ideeën tot een hoger plan brengen of uitvoerbaar maken. Professionals in de Ruimtelijke Ordening kunnen één en ander verder brengen door omgevingen te creëren waar mensen gelukkig zijn en daardoor dus bereid zijn meer voor buurt en medemens te doen.

Iedereen doet dus waar hij of zij het beste in is. En ja, natuurlijk zijn er altijd mensen die gewoon te lui zijn om zich in te zetten. Laat hen dan maar gewoon bijdragen in euro's. So be it.

Literatuur

Gunnarson, J. (2012), Hostmanship. Vårdskapet Utveckling.

Jerrome, D. (1993), Intimate relationships

Krause, N (2001), Social support

Laynard, R. (2005), Happiness

Seniorsmartliving.nl

Sinek, S. (2009), Start with why: how great leaders inspire everyone to take action.

Penguin Group, New York, N.Y.

TNS-NIPO, (2013), Niet iedereen is toe aan de 'participatiesamenleving'

Ir. Alex Sievers MCD werkt als partner van Beyond Now BV aan vraaggerichte concept- en vastgoedontwikkelingen, woningmarktstudies en de organisatie van studiereizen in binnen- en buitenland. www.beyondnow.nl